

Warszawa, 22 września 2010

Instytut Badań Edukacyjnych

Metodologia badania czasu i warunków pracy nauczycieli - projekt

1. Cele badania

Celem badania jest diagnoza czasu poświęcanego przez nauczycieli na czynności zawodowe oraz warunków, w których te czynności są wykonywane. Celem jest także pokazanie złożoności zadań nauczycieli i zrozumienie zależności pomiędzy warunkami a czasem ich wykonywania. Diagnoza ma oddawać specyficzny charakter pracy nauczyciela, jej złożoność i różnorodność. Część pracy nauczyciela przebiega poza szkołą, np. w domu (na ogół czynności takie jak np. przygotowanie lekcji i materiałów oraz sprawdzanie prac uczniowskich) oraz w terenie (np. wycieczki, zajęcia poza szkołą). Katalog czynności jest rozbudowany, a warunki ich wykonywania zróżnicowane. Badanie ma na celu zweryfikowanie stereotypowych i nadmiernie uproszczonych obiegowych wyobrażeń o czasie i warunkach pracy nauczyciela i zastąpienie ich rzetelnym obrazem rzeczywistości, wraz z jej złożonością i wewnętrznym zróżnicowaniem.

2. Stan wiedzy i główny problem badań

W Polsce nie przeprowadzono do tej pory szeroko zakrojonych badań czasu i warunków pracy nauczycieli na reprezentatywnej próbie. Istniejące badania dotyczące tego zagadnienia miały inne cele, w związku z tym ujmowały to zagadnienie tylko wycinkowo (BAEL, TALIS), dotyczyły tylko wąskiej grupy nauczycieli (TEDS) lub opierały się na niereprezentatywnej próbie. Otrzymywane do tej pory wyniki znacząco różnią się między sobą i są niesatysfakcjonujące. Zbadanie czasu i warunków pracy wybranej grupy zawodowej, zwłaszcza w kraju takim jak Polska, gdzie tradycja tego rodzaju badań jest niewielka, wymaga skoncentrowania badania na głównym problemie badawczym i skojarzenia ze sobą co najmniej dwóch technik badawczych (technik pozyskiwania informacji), a w doborze technik skorzystania z doświadczeń krajów bardziej pod tym względem zaawansowanych. Głównym problemem badania jest różnorodność pracy nauczyciela i zróżnicowanie poszczególnych grup nauczycieli. Poprzestawanie na danych uśrednionych zamazywałoby rzeczywistość, potrzebne są pogłębione informacje i analizy, te zaś wymagają większych rygorów zbierania danych. Kierując się podstawową w badaniach naukowych zasadą rzetelnego, jak najwierniejszego pokazania obrazu rzeczywistości, metodologia badania czasu i warunków pracy nauczycieli przyjmuje zarówno potrzebę zastosowania co najmniej dwóch technik badawczych, jak i podjęcia wysiłku badań na odpowiednio licznej próbie. Można przypuszczać, że właśnie ze względu na rozległy charakter i duże wymagania stawiane takim badaniom, są one regularnie realizowane tylko w nielicznych krajach. Przykłady regularnego badania czasu pracy nauczycieli istnieją, a opracowanie, sprawdzenie i wdrożenie wysokich standardów metodologicznych ułatwiłoby cykliczne prowadzenie takich badań w przyszłości.

3. Techniki badawcze

Jak wspomniano powyżej, nowe na polskim gruncie badanie wymaga równoległego zastosowania co najmniej dwóch różnych technik badawczych, co umożliwi wzajemne kontrolowanie uzyskiwanych danych i ich zobiektywizowanie. Prezentowana tu metodologia zakłada zastosowanie dwóch następujących technik pozyskiwania informacji.

3.1. Ankieta – wywiad kwestionariuszowy (PAPI/CAPI). Ankieta obejmować ma problematykę zarówno czasu pracy, jak i warunków pracy.

Ankieta opiera się na tzw. **katalogu czynności zawodowych** – pogrupowanych w kategorii czynnościach wykonywanych przez nauczyciela, zarówno w szkole, jak i poza nią. Pytania dotyczyć będą czynności wykonywanych w ubiegłym tygodniu oraz wykonywanych cyklicznie (w ciągu roku, semestru, miesiąca). Pytania zadawane będą według wzoru:

„ile razy w ubiegłym tygodniu sprawdzał(a) Pani/Pan prace uczniów? Ile zajęło to Pani/Panu czasu?”

Druga część kwestionariusza dotyczyć będzie **warunków pracy**. Dla każdej szkoły, w której prowadzone będzie badanie, zostanie opracowana karta „Wposażenie szkoły” (na podstawie danych SIO).

3.2. Rejestracja czasu – dzienniczki wypełniane przez nauczycieli, **którym towarzyszy ankieta dotycząca warunków pracy**.

Dzienniczek jest standardem metodologicznym w badaniach czasu pracy, rekomendowanym przez OECD i Eurostat.

Ostateczne wersje narzędzi badawczych przygotuje firma badawcza prowadząca badanie, w porozumieniu z ekspertami IBE. Będą one efektem prac w kolejnych etapach realizacji badania (badania fokusowe, pilotaż, badania próbne), zanim zostaną ostatecznie zastosowane w badaniu głównym.

4. Etapy działania

W obu segmentach (dla każdej z przyjętych technik badawczych) badanie główne będzie poprzedzone badaniem próbnym, którego głównym celem jest testowanie narzędzi badawczych. Zakłada się przeprowadzenie badania próbnego na próbie losowej, co pozwoli na dokładniejsze zweryfikowanie narzędzi, poznanie wstępnych wyników i postawienie mocnych hipotez. Badanie główne będzie przeprowadzone również na próbie losowej lecz o masywnej liczebności, tak by było ono reprezentatywne dla głównych przedmiotów szkolnych na pierwszym, drugim i trzecim etapie kształcenia. Przed rozpoczęciem realizacji badania próbnego potrzebne są przedstawione niżej etapy przygotowawcze.

4.1. Ankieta

Etap 1. Opracowanie katalogu czynności zawodowych.

Ankieta zostanie opracowana w oparciu o analizę zogniskowanych wywiadów grupowych („fokusów”, technika FGI) z nauczycielami.

Zostanie przeprowadzonych 12 grup fokusowych:

- 4 (po jednej na każdym poziomie kształcenia – 4 trzyletnie okresy kształcenia: klasy 1-3 szkoły podstawowej, klasy 4-6 szkoły podstawowej, gimnazjum i liceum ogólnokształcące, w każdej grupie zróżnicowane pod względem nauczanych przedmiotów) – poświęcone warunkom pracy nauczyciela
- 4 poświęcone czynnościom zawodowym nauczyciela, organizacji czasu w typowym tygodniu pracy, ale także czynności podejmowanych cyklicznie w ciągu roku szkolnego (a nawet kilku lat), semestru, miesiąca. Chodzi o to, żeby uchwycić organizację takich zajęć nauczyciela, jak zebrania z rodzicami, wycieczki szkolne, egzaminy, a także zajęcia związane z doskonaleniem zawodowym. Punktem wyjścia do rozmowy będą własne doświadczenia nauczycieli uczestniczących w fokusach.
- 4 poświęcone czynnościom zawodowym nauczyciela, ale polegające na dyskusji nad katalogiem czynności nauczyciela zapisanym w prawie oświatowym. Te fokusy zostaną przeprowadzone metodą extended focus interview, w formie dłuższych spotkań, z prezentacjami zapisów prawnych.

Produktami tego etapu będą:

- ✓ **katalog czynności zawodowych nauczyciela**
- ✓ kwestionariusz badania czynności zawodowych
- ✓ kwestionariusz badania warunków pracy
- ✓ **słownik pojęciowy**. Zarówno praktyka szkolna, jak i akty prawne posługują się różnorodnymi terminami, których zakresy pojęciowe są niejasne. Analiza wywiadów grupowych ma prowadzić do zidentyfikowania pojęć, którymi posługują się nauczyciele praktycy i precyzyjnego określenia ich zakresu.

Etap 2. Określenie **wartości referencyjnych** czasu wykonywania poszczególnych czynności.

Wartości referencyjne zostaną określone w procesie pracy grup eksperckich – doświadczonych nauczycieli. Nauczyciele-eksperci będą prowadzić karty pracy, rejestrując wykonywane czynności zawodowe wraz z czasem ich trwania, w ciągu jednego tygodnia, który uznają za typowy.

Dane z tych kart zostaną uśrednione (skrajne wyniki odrzucone), a otrzymane wielkości poddane ponownej konsultacji nauczycieli-ekspertów, w celu uwzględnienia zróżnicowania ze względu na:

- przedmiot nauczania
- doświadczenie nauczyciela
- wielkość klasy
- środowisko, w którym znajduje się szkoła.

Etap 3. Badanie próbne

Etap 4. Analiza wyników badania próbnego, modyfikacja narzędzi badawczych

Etap 5. Badanie główne

4.2. Rejestracja czasu

Projekt dzienniczka został opracowany na wzór narzędzi używanych w innych krajach OECD.

Rejestracja czynności każdego nauczyciela wykonywana jest 3 razy w ciągu semestru przez 1 dzień (za każdym razem inny dzień tygodnia).

Badani nauczyciele otrzymują dzienniczek – szczegółową siatkę godzin z dokładnością do

5 minut i wpisują weń wszystkie wykonywane przez siebie czynności wraz z czasem rozpoczęcia i zakończenia, według załączonego klucza. Wielkość próby jest tak dobrana, by odpowiednio licznie przydzielić wszystkie dni tygodnia, włącznie z dniami teoretycznie wolnymi od pracy (to nauczyciel decyduje, w jakim czasie wykonuje wiele ze swoich zadań). Dzienniczkowi towarzyszy ankieta dotycząca warunków wykonywania poszczególnych czynności. W tej kwestii w technice drugiej wykorzystane są produkty techniki pierwszej.

Etap 1. Badanie próbne

Etap 2. Analiza wyników badania próbnego, modyfikacja narzędzi badawczych

Etap 3. Badanie główne

Etap końcowy dla obu technik – analiza wyników badania.

5. Zakres badania i opis próby

W pierwszym masowym badaniu czasu i warunków pracy nauczycieli przedstawiona tu metodologia zakłada skupienie uwagi na powszechnym szkolnictwie ogólnym dla młodzieży. Tak więc, badanie obejmie tylko szkoły ogólnokształcące. Ze względu na heterogeniczność szkolnictwa zawodowego jest to odrębne pole badawcze i wymaga osobnego podejścia.

Czynności zawodowe nauczyciela w szkolnictwie zawodowym, a także w szkołach specjalnych, szkołach dla dorosłych oraz w instytucjach stanowiących otoczenie szkoły (np. poradnie, kuratoria, komisje egzaminacyjne) będą przedmiotem dalszych badań fokusowych.

W związku z różnicami w czynnościach zawodowych pomiędzy nauczycielami poszczególnych przedmiotów i etapów kształcenia, badanie obejmie następujące jednostki obserwacji.

Jednostki obserwacji					
Etap kształcenia	Nauczyciele następujących przedmiotów/grup przedmiotów				
klasy 1-3 szkoły podstawowej	nauczanie początkowe				
klasy 4-6 szkoły podstawowej	jęz. polski	matematyka	historia i społeczeństwo	przyroda	wf
gimnazjum	jęz. polski	matematyka	historia WOS	biologia chemia fizyka geografia	języki obce
liceum ogólnokształcące	jęz. polski	matematyka	historia WOS	biologia chemia fizyka geografia	języki obce

Wielkość próby zrealizowanej

1. Ankieta			2. Rejestracja czasu	
Badanie próbne	1600	4 wybrane jednostki obserwacji, po 400 na jednostkę obserwacji	Badanie próbne	testowanie różnych wersji narzędzia
Badanie główne	ok. 7000	po 400 na każdą jednostkę obserwacji, więcej w liceum	Badanie główne	400

Schemat losowania próby

Losowanie dwustopniowe.

Losowane będą szkoły, a następnie nauczyciele wewnątrz szkół. Losowanie szkół będzie mieć charakter warstwowy – według wielkości miejscowości, w której znajduje się szkoła (3 lub 4 kategorie wielkości).

Wylosowane będą dwie niezależne próby, dla szkół podstawowych i dla gimnazjów.

6. Główne pytania badawcze**Czas pracy**

Jakie czynności zawodowe nauczyciel wykonuje w domu, a jakie w szkole?

Jakie czynności nauczyciel wykonuje poza szkołą, ale z uczniami?

Jakie czynności związane z rozwojem zawodowym wykonują nauczyciele i ile zajmują im czasu?

Jak wygląda przygotowywanie lekcji przez nauczyciela?

Jak nauczyciele spędzają przerwy?

Jakie formy przyjmują kontakty nauczycieli z rodzicami uczniów?

Jakie czynności administracyjne wykonują nauczyciele?

Jak wygląda organizacja zastępstw?

Jakie czynności zawodowe nauczyciele wykonują poza tygodniowym rozkładem zajęć?

Ile czasu zajmują te czynności? Jak różni się czas poświęcany na te czynności w zależności od przedmiotu nauczania, doświadczenia nauczyciela, wielkości klasy, środowiska, w którym znajduje się szkoła, etapu kształcenia, szczególnych celów stawianych przez szkołę?

Warunki pracy

Jakie czynniki mogą ułatwiać lub utrudniać nauczycielowi wykonywanie pracy?

Jakie czynniki związane z urządzeniem i wyposażeniem szkoły wpływają na pracę nauczyciela?

Gdzie nauczyciele wolą wykonywać „pracę własną” (w domu czy w szkole)? Dlaczego?

Jakie powinny być warunki pracy w szkole, żeby nauczyciele woleli wykonywać tę pracę w szkole?

Jak jest urządzony i wyposażony pokój nauczycielski?

Jak wygląda organizacja korzystania z pokoju nauczycielskiego?

Jakie materiały (biurowe, programowe) i urządzenia biurowe/multimedialne mają do dyspozycji nauczyciele?

Lista potencjalnych czynników ułatwiających lub utrudniających pracę (do weryfikacji w toku badań fokusowych)
Warunki lokalowe (miejsce do pracy, liczba osób korzystających z tego samego pomieszczenia, wyposażenie miejsca do pracy)
Dostępność pomocy dydaktycznych
Liczebność klas, wielkość szkoły, liczba uczniów z orzeczeniami/opiniami o specjalnych potrzebach edukacyjnych
Dostępność urządzeń usprawniających pracę (komputer, Internet, ksero, skaner) i materiałów

7. Produkty badania

1. Katalog czynności zawodowych nauczyciela
2. Słownik pojęciowy czasu i warunków pracy nauczycieli
3. Kwestionariusz badania czasu pracy nauczycieli
4. Kwestionariusz badania warunków pracy nauczycieli
5. Dzienniczek rejestracji czasu
6. Raport z badania próbnego
7. Raport z badania głównego